Is-Sinodalità fil-Knisja tal-bidu

Rev. Dr Martin Micallef OFM Cap

Il-kelma "sinodu" (bil-Grieg: *synodos*)[1] hija kważi nieqsa mill-vokabularju tat-Testment il-Ġdid.[2] Madanakollu, il-kunċett ta' moviment kurrenti lejn sinodalità jew inkella l-mod kollettiv ta' ħsieb u azzjoni huwa wieħed qawwi fil-ħajja tal-Knisja tal-bidu. Fil-Ktieb tal-Atti tal-Appostli, diġà naqraw kif id-dixxipli ta' Ġesù huma msejħin bħala dawk "miexja fit-Triq,"[3] filwaqt li l-ewwel dixxipli, flimkien "ma' xi nisa u ma' Marija omm Ġesù, u ma' ħutu,"[4] insibuhom "ilkoll flimkien f'post wieħed"[5] meta niżel fuqhom l-Ispirtu s-Santu. Id-dokument "Sinodalità fil-ħajja u l-missjoni tal-Knisja" maħruġ fl-2018 mill-Kummissjoni Internazzjonali Teoloġika jurina kif il-kelma "sinodalità" rridu nifhmuha f'kuntest ekkleżjoloġiku ta' komunjoni, b'mod illi din il-kelma tissarraf fil-*modus vivendi et operandi* speċifiku tal-Knisja, il-poplu ta' Alla.[6]

F'dan l-artiklu ser inħarsu lejn xi eżempji mill-Atti tal-Appostli u l-Ittri ta' San Pawl flimkien mal-Ittri Pastorali li juruna modi sinodali ta' ħsieb u azzjoni fil-ħajja tal-Knisja tal-bidu. Dan ser nagħmluh b'enfasi speċjali għall-mod ta' tmexxija fil-Knisja tal-bidu li narawha tiżviluppa b'mod gradwali. Filwaqt li ser nagħmlu dan, irridu nistqarru li dan hu suġġett wiesa' ħafna u dwaru hemm letteratura vasta. L-għan ta' dan l-artiklu għalhekk mhuwiex wieħed eżawrjenti, imma biss li jdewwaqna xi ftit mill-mod kif il-Knisja tal-bidu mxiet flimkien quddiem sfidi ġodda.

Il-kreattività fil-Knejjes tal-Atti tal-Appostli

Wara n-nota għas-suċċess li l-Appostli ġarrbu fil-predikazzjoni tagħhom, l-awtur tal-Atti tal-Appostli jinfurmana kif il-Knisja tal-bidu kellha tħabbat wiċċha mal-ewwel problemi ta' organizazzjoni bla ma kellha soluzzjonijiet lesti jew iffurmulati minn qabel. Hekk ġara fil-każ

tal-ammissjoni tal-pagani fil-Knisja, il-kwestjoni taċ-ċirkonċiżjoni u regoli oħra tal-Liġi Lhudija dwar l-ikel imsaħħin mill-fanatiżmu tal-Fariżej ikkonvertiti.[7] Il-Knisja tal-bidu kellha tara kif ser issolvi dawn il-problemi ġodda bi kreattività u fedeltà lejn l-Ispirtu ta' Ġesù u permezz tal-kariżma qawwija ta' xi wħud mill-membri tagħha.[8] Żgur iżda li f'dan kollu, id-distintiv spiritwali ewlieni ta' din il-komunità bikrija huwa l-qawwa tal-Ispirtu s-Santu li l-preżenza tiegħu tinħass f'waqtiet differenti fil-missjoni bikrija ta' dawk li emmnu f'Ġesù.[9]

It-Testment il-Ġdid jipprovdi diversi eżempji ta' kif komunitajiet Insara differenti kienu strutturati bħala tweġiba għal sitwazzjonijiet storiċi differenti. Huwa minnu li minn dawn l-eżempji joħorġu xi linji gwida, imma dawn qatt ma jikkostitwixxu mudell finali għall-Knisja. Il-ktieb tal-Atti tal-Appostli, pereżempju, jurina li meta qamet l-ewwel problema fil-komunità bikrija Nisranija, kienu l-Appostli li "sejħu l-ġemgħa tad-dixxipli,"[10] għalkemm kienet il-komunità kollha li approvat il-proposti tal-Appostli.[11] Sa dan il-waqt, għadna nistgħu naraw interazzjoni bejn l-Appostli u l-ġemgħa, bi rwol ta' responsabilità ċara min-naħa tal-appostli li kienu "jfittxu" x'għandu jsir aktar milli jimplimentaw xi formuli preskritti.[12] Hawnhekk f'Atti 6 tajjeb ninnutaw li diġà bdiet tiffurma xi tip ta' kariżma partikulari: dik tal-hekk imsejħa "djakni". Kienet kariżma li nibtet "mill-" "fil-" "u" għall-komunità Ellenista stess, sanzjonata u appuntata mill-Appostli, saħansitra bit-tqegħid tal-idejn. L-awtorità li kellhom dawn id-"djakni" kienet tmur ferm 'il bogħod minn dak li kienu speċifikament appuntati għalih (il-qadi fuq l-imwejjed tar-romol); il-ministeru tagħhom kien jinkludi l-predikazzjoni (Stiefnu), l-evanġelizzazzjoni (Stiefnu u Filippu), il-magħmudija tal-pagani (Filippu lis-Samaritani u l-Ewnuku tal-Kandaċi tal-Etjopja), u saħansitra l-martirju (Stiefnu). Din il-kariżma kienet mifhuma f'kuntest sinodali qawwi ħafna, tant li t-Tnax qalu lill-komunità li kienu qed jagħżlu lil dawn id-"djakni" biex huma (it-Tnax) ikunu jistgħu jibqgħu jingħataw għat-talb u għall-qadi tal-Kelma.[13]

Aktar tard jissemmew ukoll "il-Presbiteri", hekk li meta fil-Knisja ta' Antijokja kien ġie deċiż li ssir ġabra għall-aħwa ta' Ġerusalemm, dak li jinġabar kellu jmur "għand il-presbiteri" t'hemmhekk[14] u mhux għand l-Appostli.[15] Minn issa 'l quddiem, fil-fatt, kull meta fl-Atti tal-Appostli

ssir referenza għat-"tmexxija" tal-Knisja f'Ġerusalemm li kellha tieħu xi deċiżjoni, jissemmew "l-appostli u l-presbiteri."[16]

L-Atti tal-Appostli jirrakkonta l-firda li ġrat f'Ġerusalemm bejn l-ewwel Insara Palestinjani u l-Insara Lhud li kienu jitkellmu bil-Grieg (l-Insara Ellenisti). Din il-firda seħħet mingħajr ma tkissret il-komunjoni jew il-kuntatt ta' bejniethom. Aktar tard, għal raġunijiet esterjuri, bħalma kienet il-persekuzzjoni kontra l-Lhud Ellinisti, twaqqfet komunità ekkleżjali oħra f'Antijokja tas-Sirja. Kien hemmhekk, jiġifieri "f'Antijokja, li d-dixxipli għall-ewwel darba sejħulhom 'Kristjani'."[17] Jidher li din il-komunità Nisranija kienet aktar ħajja u kreattiva minn dik ta' Ġerusalemm li mxiet lejn pożizzjoni aktar konservattiva. Minkejja dan, il-Knisja f'Antijokja baqgħet iżżomm komunikazzjoni mal-Knisja ta' Ġerusalemm, anke meta bdew jinqalgħu ċirkustanzi ta' konflitti. L-impressjoni li nieħdu hija li l-Knisja f'Antijokja kienet strutturata b'mod li kienet aktar kariżmatika u missjunarja. L-istruttura ta' din il-komunità Nisranija ġdida ma jidhirx li holqot problema għall-"profeti", li xi drabi kienu jinżlu Antijokja minn Ġerusalemm kif naqraw fl-Atti 11:27.[18]

L-ewwel referenza għall-istruttura tal-komunità Nisranija f'Antijokja nsibuha f'Atti 13:1 fejn jissemma li "kien hemm xi profeti u għalliema," filwaqt li nsiru nafu wkoll l-ismijiet ta' xi wħud minnhom. Ma għandniex definizzjoni tar-rwol ta' dawn "il-profeti."[19] Minn Atti 15:33 iżda nsiru nafu aħjar li dawn il-persuni kienu mibgħutin mill-Knisja ta' Ġerusalemm għand il-Knisja ta' Antijokja biex jikkomunikaw id-deċiżjonijiet tal-hekk imsejjaħ l-ewwel "Konċilju".[20] Sakemm damu f'Antijokja, dawn il profeti "farrġu lill-aħwa u wettquhom b'ħafna kliem."[21] Nistgħu ngħidu li dawn għalhekk kienu rġiel b'kariżma u bid-don tal-Kelma li taw xhieda u saħħew lill-oħrajn.

It-tieni referenza għal struttura fil-Knisja ta' Antijokja turina li minn fost il-"profeti u għalliema" f'din il-Knisja, jidher li ħarġu l-ewwel missjunarji itineranti. B'mod espliċitu, l-Atti jikkonferma dan f'relazzjoni ma' Pawlu u Barnaba li kienu magħżulin mill-Ispirtu ta' Alla għal dan ix-xogħol.[22] Aktar tard, imbagħad, l-awtur tal-Atti tal-Appostli jirreferi għal din il-ħidma evanġelika ta' Pawlu u Barnaba filwaqt li jsejħilhom ukoll "appostli",[23] kelma li tieħu tifsira differenti mill-istess użu tagħha għal xi membri fil-Knisja ta' Ġerusalemm.[24]

It-tielet referenza għall-istruttura fil-Knisja ta' Antijokja hija marbuta preċiżament ma' dawn il-missjunarji itineranti, meta Pawlu u Barnaba "fi triqithom lura, għaddew minn Listra, Ikonju u Antijokja ... għamlulhom ukoll presbiteri f'kull Knisja."[25] Traċċa oħra ta' din l-istess informazzjoni nsibuha meta Pawlu ried imur malajr Ġerusalemm, u minħabba f'hekk jiddeċiedi li ma jmurx Efesu. Minkejja dan, hu jsejjaħ "lill-presbiteri tal-Knisja ta' Efesu" biex isellmilhom[26] u fid-diskors drammatiku li Pawlu jagħti, huwa jsejjaħ lil dawn l-irġiel *episkopoi,* kelma li bil-Malti ġiet tradotta bħala "għassiesa" li kellhom jirgħu l-Knisja ta' Alla.[27]

Fl-aħħar, hemm ukoll referenza għal meta f'xi okkażjonijiet kellhom jittieħdu deċiżjonijiet differenti mill-komunitajiet ekkleżjali ta' Tessalonika u tal-Berija. Hawnhekk issa ma nsibux referenza għall-"presbiteri" jew għall-"profeti", imma biss għall-"aħwa"[28] jew "dixxipli",[29] termini pjuttost wiesgħa.[30]

Komunjoni fid-diversità

Nistgħu ngħidu li l-ħajja ta' dawn il-komunitajiet ekkleżjali li naqraw dwarhom fl-Atti tal-Appostli, żviluppat permezz ta' *komunjoni fid-diversità.* Lanqas biss nafu sa liema punt l-appostli kienu involuti fl-espansjoni u t-tkabbir tal-Knisja f'Antijokja. Min-naħa l-oħra, fil-Knisja ta' Antijokja nsibu preokkupazzjoni għall-komunjoni mal-Knisja ta' Ġerusalemm li tipprova tintlaħaq permezz ta' kunsens. Allura, meta qam l-ewwel konflitt, l-Insara f'Antijokja immedjatament iddeċidew li "jitilgħu Ġerusalemm ikellmu lill-appostli u l-presbiteri fuq din il-kwestjoni."[31]

Min-naħa l-oħra, iżda, f'oppożizzjoni mal-kreattività tal-Knisja f'Antijokja, il-Knisja f'Ġerusalemm kemm-il darba ppruvat timponi l-mod kif kienet taħseb – anke jekk ma mexxilhomx jagħmlu dan – billi assumiet id-dritt li hija biss kienet dik li setgħet tinterperta r-rieda ta' Alla. Ir-raġuni għal dan kienet ir-rabta li din il-komunità kellha mat-tradizzjoni Lhudija. Filwaqt li ngħidu dan, iżda nżidu li f'Ġerusalemm kien hemm persuni bħal Barnaba, muri bħala "raġel tajjeb, mimli bl-Ispirtu s-Santu u l-fidi"[32] u li seta' jifhem u jsaħħaħ l-inizjattivi li kienu qed iseħħu fil-Knisja ta' Antijokja.

F'dan kollu, l-"Appostli u l-presbiteri" jidher li kellhom rwol deċiżiv u għaqli fil-komunità ekkleżjali ta' Ġerusalemm.[33] Tant hu hekk, illi l-hekk imsejjaħ "Konċilju ta' Ġerusalemm"[34] issuġġerixxa tliet punti importanti għall-ministeru ekkleżjali. L-ewwel, l-assemblea miġbura għal din il-laqgħa ma ħallietx lil xi wħud li kienu għajjurin biex bl-imġiba intolleranti tagħhom "iqiegħdu fuq għonq id-dixxipli madmad li la missirijietna u lanqas aħna ma flaħna nerfgħuh."[35] Dwar dawk l-aħwa li ma kinux awtorizzati jiġi ċċarat dan: "Aħna smajna li xi wħud minnies tagħna, mingħajr ebda ordni tagħna, ġew ħawdukom u qalbulkom moħħkom bi kliemhom."[36] It-tieni, f'din il-laqgħa importanti, sar sforz biex it-tweġibiet mogħtija jiġu adottati mhux minn Pietru jew Ġakbu biss, imma mill-ġemgħa kollha tal-"appostli u l-presbiteri".[37] It-tielet, minkejja dan kollu, jew minħabba dan, is-soluzzjoni li ttieħdet nistgħu nqisuha bħala "kompromess". Il-linja miftuħa ta' Pietru kienet rebħet, imma d-dokument finali, anke jekk jitkellem minn "piż ... li hu meħtieġ",[38] jimponi dawk l-affarijiet li fir-realtà ma kinux indispensabbli.[39]

Fid-dawl ta' dan kollu nistgħu mela ngħidu li d-deċiżjonijiet meħuda mill-Knisja tal-Atti tal-Appostli kienu suġġeriti jew imposti permezz ta' dixxerniment komunitarju li sar f'sitwazzjonijiet storiċi li nqalgħu, aktar milli minn xi applikazzjoni ta' programm imfassal minn qabel minn Ġesù. Aktar minn hekk, skont l-Atti, l-għaqda tal-Knisja tal-bidu ma seħħitx permezz ta' uniformità fil-forom ministerjali jew strutturi ekkleżjali li kienu għadhom fil-bidunett tagħhom. Minflok, din l-għaqda seħħet aktar b'referenza għal dak li Ġesù kien jirrappreżenta, b'għajnuna għall-fqar[40] u f'dak li baqa' magħruf bħala t-testment ta' Pawlu.[41]

Pluralità tal-ministeri kariżmatiċi

Meta mill-Atti tal-Appostli ngħaddu għall-Ittri ta' San Pawl,[42] nibdew ninnutaw kif dawn juruna ministeru ekkleżjali u organizzazzjoni differenti minn dak li rajna s'issa fl-Atti tal-Appostli.[43] Hekk, pereżempju, f'dawn l-Ittri (li huma kkunsidrati bħala żgur ta' Pawlu mill-istudjużi), il-kelma "presbiteri" ma tidhirx lanqas biss darba.[44] Minkejja dan, bosta referenzi u allużjonijiet espliċiti jindikaw li f'dawn il-komunitajiet Pawlini kien hemm numru kbir ta' ministeri, l-aktar ta' oriġini kariżmatika. Pawlu kien jemmen, li wara d-diversità ta'

dawn il-funzjonijiet, kien hemm il-missjoni unifikattiva tal-Ispirtu, li hu l-istess wieħed għal kulħadd.[45]

Ix-xbieha famuża ta' Knisja bħala "Ġisem" mogħtija minn Pawlu f'Rum 12:6 bħala spjegazzjoni tal-varjazzjoni fil-ministeri ekkleżjali turina li bħalma fil-ġisem hemm diversi funzjonijiet magħqudin bl-istess prinċipju vitali, hekk ukoll fil-Knisja hemm bosta "doni differenti".[46] Immedjatament wara, Pawlu jelenka dawn id-doni b'mod illi nirrealizzaw li huwa kien qed jitkellem minn funzjonijiet reali ekkleżjali. Din il-lista tal-ministeri mogħtija f'Rum 12 ma nistgħux inqisuha bħala waħda kompluta jew sistematika. Hawnhekk għandna biss lista eżemplari li tinkludi l-profezija, il-ministeru, it-tagħlim, it-tħeġġiġ, it-tqassim u l-awtorità.[47] Huwa kważi impossibbli nispjegaw il-funzjoni eżatta ta' kull wieħed minn dawn "id-doni". Madankollu, nistgħu forsi ngħidu li xi whud minnhom, bħalma huma l-profezija, it-tagħlim u t-tħeġġiġ, huma ppreżentati f'relazzjoni max-xandir tal-Kelma. Oħrajn huma aktar ta' natura "amministrattiva" li jinkludu l-ministeru u t-tqassim. Oħrajn, imbagħad, jidher li għandhom karattru aktar deċiżiv, bħalma huwa d-don tal-awtorità, għalkemm dan id-don jokkupa l-aħħar post f'din il-lista. Dak li tassew jgħodd hu li wara dawn id-doni hemm "l-imħabba sinċiera".[48]

F'1 Kor 12 insibu xi ħaġa simili, għalkemm aktar strutturata. Hawnhekk ukoll, Pawlu jirreferi għax-xbieha tal-"Ġisem" filwaqt li jenfasizza b'mod aktar speċifiku li hu *l-istess Spirtu* li jagħti l-ħajja lill-"Ġisem".[49] Hawnhekk Pawlu jippreżenta żewġ listi.[50] L-ewwel lista hija pjuttost vaga u mhux faċli tikklassifikaha. Fiha jidher li hemm: (i) doni tal-kelma (il-kliem tal-għerf, il-kelma tas-sapjenza, u l-fidi);[51] (ii) doni tal-fejqan u tal-mirakli;[52] (iii) it-tielet grupp li jsemmi għandhom funzjonijiet relatati mad-dixxerniment: id-don tal-għażla tal-ispirti, tad-diversi ilsna, u tat-tifsir tal-ilsna.[53]

Dak li hu l-aktar deċiżiv mhuwiex il-kontenut tal-lista, daqskemm żewġ frażijiet li jinkwadraw din il-lista. Fil-bidu tal-paragrafu, Pawlu juża frażi ripetittiva: (i) "Hemm diversi doni, imma l-istess wieħed hu l-Ispirtu; (ii) hemm diversi ministeri, imma l-istess wieħed hu l-Mulej; (iii) hemm l-istess ħidmiet, imma l-istess Alla."[54] Il-paralleliżmu tal-frażi tippermettilna niddeduċu l-identità bejn kariżma, servizz u funzjoni. Dawn huma forom differenti li qed jintużaw hawnhekk biex jesprimu

il-ministeru ekkleżjali. Fit-tmiem il-paragrafu naqraw, kif dan kollu huwa x-xogħol tal-istess Spirtu wieħed, li jqassam "lil kull wieħed kif jogħġbu."[55] B'dan il-mod, Pawlu hawnhekk jesprimi l-unità tad-diversità permezz tal-użu tax-xbieha tal-ġisem ta' bniedem,[56] b'mod illi l-ekkleżjoloġija Pawlina ma tfixkilx il-pnewmatoloġija. Minflok, il-ħsieb ta' Pawlu jesprimi ekkleżjoloġija ta' komunjoni fil-pluralità.

Pawlu jirritorna għal dan is-suġġett f' 1 Kor 12:28-31, għalkemm issa jagħtina lista ta' ministeri ekkleżjali b'mod aktar tekniku. Dan jagħmlu hekk kif huwa jintroduċi l-lista tiegħu b'dawn il-kelmiet: "lil xi wħud Alla qegħedhom fil-Knisja ..." u immedjatament jagħtina l-lista li b'xi mod tistabbilixxi ġerarkija. Dan jidher mill-użu tal-avverbi – l-ewwel, it-tieni, it-tielet. "Fl-ewwel post bħala appostli, it-tieni bħala profeti,[57] it-tielet bħala għalliema. Imbagħad id-don tal-mirakli, imbagħad id-don tal-fejqan, l-għajnuna, it-treġija, u d-don tal-ilsna diversi."[58] Bħal fil-każ tal-Ittra lir-Rumani, din il-lista wkoll tagħlaq b'sejħa – għalkemm aktar twila – ta' dak li tassew joħloq struttura fil-Knisja: l-imħabba.[59] Mingħajr l-imħabba, l-ebda ministeru jew kariżma fil-Knisja m'għandhom valur: la l-profezija jew l-għerf kollu,[60] la l-fidi li twassal għall-mirakli,[61] u lanqas il-karità jew li xi ħadd jagħti ġismu għall-ħruq.[62]

Tagħlim li jixbah lil dan insibuh ukoll fl-Ittra lill-Efesin, anke jekk hawn l-awtur[63] donnu li jirreferi għax-xogħol tal-Knisja universali. Il-prinċipju li joħloq struttura fil-Knisja hu l-istess bħal dak imsemmi f'Rum u 1 Kor: "Hemm ġisem wieħed u spirtu wieħed."[64] Din l-għaqda hija murija hekk kif "lil kull wieħed minna Alla tana l-grazzja skont il-qjies tad-don ta' Kristu."[65] L-idea ta' sinodalità fi spirtu wieħed kienet diġà tinħass ħafna, u fil-fatt hija l-pedament ta' kull sinodalità oħra. Wara dan, l-awtur jagħti lista oħra ta' ministeri: "u huwa dak li ta lil xi wħud li jkunu appostli, lil xi wħud profeti, lil xi wħud evanġelisti, lil xi wħud rgħajja u mgħallmin."[66] Dan kollu jservi għall-bini tal-ġisem ta' Kristu: "Hekk jitrawmu l-qaddisin għax-xogħol tal-ħidma għall-bini tal-Ġisem ta' Kristu, sakemm aħna lkoll naslu biex insiru ħaġa waħda fil-fidi u fl-għarfien tal-Iben ta' Alla."[67]

Programm ekkleżjali li nistgħu nqisuh bħala l-*Magna Carta* tal-komunità nisranija u li allura kull komunità ekkleżjali trid tqabbel lilha nfisha miegħu, huwa dak li nsibu f' 1 Tess 5:12-22. F'din is-silta nosservaw

sitt affarijiet. L-ewwel, rikonoxximent għall-ħidma tal-mexxejja tal-komunità: "Nitlobkom, ħuti, isimgħu minn dawk li qegħdin jaħdmu f'nofskom, u li l-Mulej qegħedhom fuqkom biex iwissukom. Għożżuhom u ħobbuhom kemm tifilħu minħabba fil-ħidma tagħhom."[68] Ninnutaw il-linwaġġ użat hawnhekk għal dawk li "qegħdin jaħdmu f'nofskom" u mhux "fuqkom". It-tieni, attenzjoni għall-membri l-aktar vulnerabbli fil-komunità: "Aħna nħeġġukom, ħuti, biex twiddbu lill-għażżenin, tagħmlu l-qalb lill-beżżiegħa, tgħinu lid-dgħajfa, tistabru b'kulħadd."[69] It-tielet, bidla tal-valuri fir-relazzjonijiet: "Qisu li ħadd ma jrodd deni b'deni, imma fittxu dejjem il-ġid ta' xulxin u ta' kulħadd."[70] Ir-raba', il-ferħ li jitnissel mill-fidi u l-esperjenza li tirċievi b'xejn: "Ifirħu dejjem, itolbu bla heda, iżżu ħajr lil Alla f'kollox."[71] Il-ħames, il-libertà biex ma nxekklux l-Ispirtu: "Ixxekklux l-ispirtu."[72] Is-sitta, il-kapaċità tad-dixxerniment: "Tmaqdrux il-profezija, ippruvaw kollox: it-tajjeb żommuh."[73]

L-unifikazzjoni tal-ministeri fl-Ittri Pastorali

Jekk fl-Atti tal-Appostli u fl-Ittri ta' San Pawl stajna ninnutaw kif il-Knisja tal-bidu kienet għadha qed tifforma l-ministeri tagħha, fl-Ittri Pastorali ninnutaw struttura aktar ġerarkika u organizzata. Illum, ħafna mill-istudjużi jaqblu, li dawn l-Ittri ma nkitbux minn Pawlu.[74] Il-kwestjoni mhijiex mingħajr importanza teoloġika. Jekk dawn l-Ittri nkitbu minn Pawlu, allura huwa spiċċa jidħol fi skema ta' struttura ekkleżjali u f'kunċett ta' ministeru iċċentralizzat, hekk kif dawn l-Ittri jirriflettu evoluzzjoni, jew aħjar mod ieħor ta' struttura fil-ministeru.

L-Ittri Pastorali, speċjalment l-Ittri lil Timotju, huma mimlija paragrafi twal kontra dawk li jiżirgħu tagħlim falz jew spekulazzjoni kontroversjali.[75] Huma Ittri li jirrepetu *ad nauseam* espressjonijiet bħal "tagħlim sħiħ",[76] "tagħlim skont it-tjieba",[77] "dak li kien fdat f'idejk" (bil-Grieg: *paratheke*),[78] u "kelma ta' min jemminha".[79] Kontra dawn, tagħlim ieħor hu meqjus bħala "ħrejjef".[80] Minbarra hekk, il-ministri tal-Knisja f'dawn l-Ittri qatt ma huma ippreżentati f'rabta mal-Ewkaristija jew mal-Magħmudija, imma f'rabta mal-ħarsien tad-depożitu tat-tagħlim.

Dawn l-Ittri jagħtuna indikazzjoni tal-eżistenza ta' żewġ gruppi ta' mexxejja f'kull Knisja. L-ewwel, hemm dawk li huma msejħa "isqfijiet" (bil-Grieg: *episkopoi*)[81] u "presbiteri" (bil-Grieg: *presbyteroi*).[82] Ix-xogħol

ta' dan l-ewwel grupp jidher li hu indirizzat lejn il-ħarsien tat-tagħlim u għat-tmexxija fil-ħajja tal-komunità. Għalhekk naqraw li dawn il-mexxejja għandhom ikunu kapaċi "jagħmlu x-xogħol tax-xandir tal-kelma u tat-tagħlim."[83] Minkejja dan, f'dawn l-Ittri għadna ma lħaqniex il-livell ta' strutturi li żviluppaw fl-Ittri ta' San Injazju ta' Antijokja li jitkellmu minn mexxej ewlieni fil-komunità b'qawwa stretta fir-rigward tal-Isqof u tal-qassis.[84] It-tieni grupp ta' mexxejja li nsibu fl-Ittri Pastorali huma "id-djakni" (bil-Grieg: *diakonoi*). Aktar milli għad-dmirijiet tagħhom, dawn l-Ittri jagħmlu referenza biss għall-kwalitajiet morali tad-djakni.[85]

Fl-aħħar, fl-Ittri Pastorali nsibu struttura aktar artikulata – għalkemm wisq probabbli mhux kompluta – tal-ġest tat-tqiegħed tal-idejn. F'dan l-istadju bikri fil-ħajja tal-Knisja tal-bidu, il-konnessjoni bejn it-tqiegħed tal-idejn u l-Ispirtu kienet għadha waħda pjuttost sfumata jew vaga.[86] Mhuwiex ċar lanqas f'dawn l-ewwel referenzi għat-tqegħid tal-idejn, jekk dan il-ġest kienx komunikazzjoni tal-Ispirtu[87] jew jekk dan il-ġest kienx qed jirreferi għall-konferma tad-don tal-Ispirtu li diġà kien ikkomunikat.[88] It-Testment il-Ġdid jidher li jżomm iż-żewġ tifsiriet. Aktarx li kien aktar tard, bil-bżonn li jissemmew is-suċċessuri tal-Appostli, li t-tqegħid tal-idejn mexa għall-ewwel tifsira, għalhekk sar ġest li ntrabat mal-viżjoni tardiva tal-ordinazzjoni bħala "għejjun" tal-awtorità. Fil-fatt, fl-Ittri Pastorali jidher ċar, li dan il-ġest tat-tqegħid tal-idejn kien akkwista l-karattru ta' "ordinazzjoni" għall-komunità nisranija. Hekk, per eżempju, Timotju kellu *l-kariżma* u mhux sempliċiment "il-funzjoni" li kienet mogħtija lilu bit-tqegħid tal-idejn minn Pawlu: "Minħabba f'hekk infakkrek biex tqajjem fik id-don ta' Alla, li jinsab fik bit-tqegħid ta' idejja."[89] Fl-1 Timotju naqraw li dan il-ġest seħħ "mill-presbiteri" – "Tinsiex il-grazzja li għandek fik, li kienet mogħtija lilek bis-saħħa tal-kliem tal-profezija u bit-tqegħid tal-idejn tal-presbiteri fuqek."[90] Tibqa' ħaġa stramba iżda, kif fl-Ittri Pastorali ma nsibux referenza għar-relazzjoni bejn il-ministeru u l-persuna maħtura biex tippresiedi l-Ewkaristija.

Konklużjoni

L-aspett ta' "flimkien" fil-Knisja tal-bidu huwa wieħed mifrux sewwa fit-Testment il-Ġdid. F'dan l-artiklu kkonċentrajna l-aktar fuq l-Atti tal-

Appostli u l-Ittri ta' San Pawl. Ħallejna barra kif dan l-aspett ta' "flimkien" kien imsaħħaħ mit-talb ta' flimkien, ikliet flimkien, fil-qsim tal-ġid materjali, u minn impenn komuni fil-missjoni ta' evanġelizzazzjoni.[91] Li l-Knisja timxi, itterraq, turi Knisja li hi ħajja, li għandha għan li mhux hi stess (imma Kristu Ġesù), li għadha ma waslitx, u fuq kollox li l-azzjoni ta' Kristu Rxoxt (għax imqajjem, għax ħaj) fiha hija realtà: is-sinodalità ta' Knisja li timxi u tterraq (flimkien) turi li Kristu Ġesù qam fiha u jqajjem lill-istess Knisja għall-ħajja fl-Ispirtu s-Santu. In-nota li l-ewwel dixxipli "kienu ħaġa waħda"[92] jitlob mill-Knisja ta' kull żmien sforz kontinwu li nibqgħu nisimgħu lil xulxin b'rispett lejn kull membru tal-ġisem tal-Knisja u dixxerniment lejn dak li qed iwassalna għalih l-Ispirtu ta' Alla. Il-mudell għal dan jibqa' dak li jipproponi Pawlu fl-Ittra lill-Filippin: li fuq l-eżempju ta' Ġesù, il-Knisja tagħżel it-triq tal-*kenosis*[93] fil-bini ta' sinodalità. Dan jissarraf billi fil-Knisja nitgħallmu nħarsu mhux lejn l-interessi personali, imma lejn dawk tal-oħrajn.[94]

Noti

1. Din il-kelma hija ffurmata minn żewġ kelmiet bil-Grieg: il-prepożizzjoni *syn* li tfisser "ma'" u n-nom *hodos*, li jfisser "triq," u li flimkien jagħtu t-tifsira ta' "flimkien fit-triq" jew "triq/mixja/mixi flimkien."
2. Lq 2:44 jagħti l-kelma bil-Grieg: *synodia* biex jirreferi għal grupp ta' nies iterrqu flimkien. Fl-Atti tal-Appostli 9:7 insibu l-użu bil-Grieg tal-verb: *synodeuo* b'referenza għal "dawk li kienu sejrin miegħu" (*synodeuontes*) jiġifieri, ma' Pawlu, fil-ġrajja tal-laqgħa tiegħu ma' Ġesù fit-triq ta' Damasku.
3. Atti 9:2. Ara wkoll Atti 18:25-26; 19:9.23; 24:14.22. Għal dan l-aspett ta' flimkien/għaqda fil-ħsieb u l-azzjoni tal-Knisja tal-bidu, ara Barbara E. Reid, "Synodal and Collegial Thinking and Acting in the New Testament," *Synodalities* eds., Michel Andraos et al., *Concilium* 2 (2021): 59-67. Għall-ismijiet differenti mogħtija lill-ewlenin Insara fl-Atti tal-Appostli, ara Joseph A. Fitzmyer, *To Advance the Gospel: New Testament Studies* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1981), 314-331.
4. Atti 1:14.
5. Atti 2:1.

6. Għat-test ta' dan id-dokument tal-Kummissjoni Internazzjonali Teoloġika ara "Synodality in the Life and Mission of the Church," 2 ta' Marzu 2018. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20180302_sinodalita_en.html. (Accessed 6.6.2022).
7. Ara L. Daniel Chrupcala, *Everyone Will See the Salvation of God: Studies in Lukan Theology.* Studium Biblicum Franciscanum, Analecta 83 (Milano: Edizione Terra Santa, 2015), 139-173; Young Lee Hertig, "Cross-Cultural Mediation: From Exclusion to Inclusion, Acts 6:1-7; also 5:33-42," in *Mission in Acts: Ancient Narratives in Contemporary Context,* eds., Robert L. Gallagher and Paul Hertig (Maryknoll, New York: Orbis, 2006), 59-72.
8. Anke jekk dawn ma kinux kwistjonijiet purament ta' organizzazzjoni u sinodalità prattika, imma iktar kwistjoni jekk l-Evanġelju hux għal kulħadd għax Kristu Ġesù ġie jsalva lil kulħadd.
9. Dwar ir-rwol tal-Ispirtu s-Santu fil-Knisja li jiddeskrivi San Luqa fil-bidu tal-Atti tal-Appostli ara, David Seccombe, "Luke's Vision for the Church," in *A Vision for the Church: Studies in Early Christian Ecclesiology,* eds., Markus Bockmuehl and Michael B. Thompson (Edinburgh: T&T Clark, 1997), 49-50.
10. Atti 6:2.
11. Ara Atti 6:5.
12. Għal analiżi ta' dan it-test ara Barbara E. Reid, "The Power of the Widows and How to Suppress It (Acts 6:1-7)," in *A Feminist Companion to the Acts of the Apostles.* FCNTEW 9, eds., Amy-Jill Levine with Marianne Blickenstaff (London-New York: T&T Clark, 2004), 71-88.
13. Ara François Bovon, *Luke, The Theologian* (Waco, Texas: Baylor University Press, 2006), 421-422.
14. Ara Atti 11:30.
15. "L-appostli" hawnhekk setgħu kienu inklużi fl-użu tat-terminu "presbiteri," jew inkella tħallew barra apposta minħabba li din kienet miżura "amministrattiva." Ara Andrew C. Clark, "The Role of the Apostles," in *Witness to the Gospel: The Theology of Acts,* eds. I. Howard Marshall and David Peterson (Grand Rapids, Michigan, Cambridge: Eerdmans, 1998), 167-190.
16. Ara Atti 15:2. 4.22; 16:4. L-awtur tal-Atti tal-Appostli ma kellux problema jsejjaħ il-mexxejja tal-komunità Lhudija f'Ġerusalemm bħala "Il-qassisin il-kbar u xjuħ" (ara Atti 23:14; 24:1; 25:15). Fl-istess ħin ninnutaw, li bl-akbar reqqa, l-awtur tal-Atti joqgħod attent biex ma jsejjaħx hekk lill-Insara.

17. Atti 11:26.
18. Minn Atti 11:27 u 15:32-33 insiru nafu li dawn "il-profeti" kienu jeżistu wkoll diġà fil-komunità ta' Ġerusalemm, anke jekk l-awtur tal-Atti tal-Appostli qatt ma jsemmihom b'mod espliċitu meta jitkellem mill-ħajja interna ta' dik il-komunità, imma biss meta jsemmi r-relazzjoni tagħhom mal-komunità ta' Antijokja.
19. Għall-użu u t-tifsira tat-titlu "profeti" fil-ktieb tal-Atti tal-Appostli, ara E. Earle Ellis, "The Role of the Christian Prophet in Acts," in *Apostolic History and the Gospel,* eds., W.W. Ward and R.P. Martin (Exeter: Paternoster, 1970), 129-144.
20. Dwar dan, ara l-istudju ta' Fabio Ruggiero, "Tracce di prassi sinodale in tre vicende degli albori della Chiesa," in *"Quelli della via": indagini sulla sinodalità nella Chiesa,* ed. Davide Righi (Bologna: EDB, 2020), 86-88. Għal studji oħra dwar l-hekk imsejjaħ "Konċilju ta' Ġerusalem" ara, Richard P. Thompson, *Keeping the Church in its Place: The Church as Narrative Character in Acts* (New York, London: T&T Clark, 2006), 182-196; Luke T. Johnson, *Decision Making in the Church: A Biblical Model* (Philadelphia: Fortress, 1983), 46-58, 67-87; Ben Witherington III, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids, Michagan, Cambridge: Eerdmans, 1998), 439-470.
21. Atti 15:32.
22. Ara Atti 13:2-3.
23. Ara Atti 14:4.14.
24. Ara studju reċenti dwar it-tifsira u l-użu ta' din il-kelma fil-kitbiet ta' San Luqa u fl-Ittri ta' San Pawl, minn Samuel Byrskog, "The Apostolate in the Early Church: From Luke-Acts to the Pauline Tradition," in *Institutions of the Emerging Church.* Library of New Testament Studies 305, eds. Sven-Olavback and Eerkki Koskenniemi (London-New York: T&T Clark, 2019), 1-17.
25. Atti 14:21.23.
26. Ara Atti 20:17.
27. Ara Atti 20:28.
28. Ara Atti 9:30; 11:1.29; 14.2; 15:1.
29. Ara Atti 21:4.
30. Hekk pereżempju, it-terminu "aħwa" jurina li issa huma dawn li kellhom jiddeċiedu jekk Pawlu u Sila jitilqux lejn il-Berija, jew inkella Pawlu kellux imur Ateni waħdu fi żmien ta' konflitt (Atti 17:10.14). Fil-vjaġġi l-oħra ta' Pawlu, tintuża l-espressjoni "id-dixxipli," li tirreferi għall-Insara

li ma kinux magħrufa, kif jiġri meta Pawlu wasal Ġerusalemm u jesprimi kif "l-aħwa laqgħuna bil-ferħ" (Atti 21:17).

31. Atti 15:2. L-eku ta' din l-istess attitudni insibuha f'Gal 1:17; 2:1-2.

32. Atti 11:24.

33. Dwar dan il-punt f'rabta ma' sinodalità, ara Filles Routhier, "Synodality as a Constitutive Dimension of the Church and an Expression of the Gospel" *Synodalities* eds., Michel Andraos et al., *Concilium* 2 (2021): 93-95.

34. Il-kapitlu 15 tal-Atti (l-ewwel sinodu tal-Knisja) huwa aktarx konflazzjoni/għaqda ta' żewġ ġrajjiet f'waħda, b'mod li Pawlu f'Gal 2:1-17 fil-kwistjoni ma' Pietru donnu ma kienx jaf bir-regolamenti li l-Knisja ssanzjonat f'Atti 15:19ss. Ara E.P. Sanders, *Paul the Law, and the Jewish People* (London: SCM, 1983); Richard N. Longenecker, *Galatians*. Word Biblical Commentary 41 (Dallas,Texas: Word Books, 1990), 43-96; Udo Schnelle, *Apostle Paul: His Life and Theology,* trans. M. Eugene Boring (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2003), 265-301; F.F. Bruce, *The Book of the Acts, Rivised.* The New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1988), 282.

35. Atti 15:10. Ara C.K. Barrett, *Acts 15-28.* International Critical Commentary, Vol.2 (London, New York: T&T Clark, 2004), 717-719.

36. Atti 15:24.

37. Atti 15:23.

38. Atti 15:28.

39. Ara Atti 15:28-29. Għal dak li ġara f'din il-laqgħa importanti li jsemmi San Luqa fl-Atti tal-Appostli, ara Robert C. Tannehill, *The Narrative Unity of Luke-Acts: A Literary Interpretation, volume two, The Acts of the Apostles* (Minneapolis: Fortress, 1994), 183-193.

40. Ara f'Atti 11:29-30.

41. Ara Atti 20:35, informazzjoni li Pawlu nnifsu jikkonfermaha f'Gal 2:10.

42. M'aħniex ninkludu hawn l-"Ittri Pastorali."

43. Ara Andrew D. Clarke, *A Pauline Theology of Church Leadership.* Library of New Testament Studies 362 (London, New York: T&T Clark, 2008).

44. Ara B. Holmberg, *Paul and Power: The Structure of Authority in the Primitive Church as Reflected in the Pauline Epistles* (Eugene: Wipf & Stock, 2004).

45. Dwar dan, ara Andrew Chester, "The Pauline Communities," in *A Vision for the Church: Studies in Early Christian Ecclesiology,* eds., Markus Bockmuehl and Michael B. Thompson (Edinburgh: T&T Clark, 1997),

105-120; Giacomo Lorusso, *Chiesa, ministero e ministeri nell'esperienza di Paolo* (Bologna: EDB, 2015), 47-53, fejn jenfasizza li Pawlu juża l-kelma *charismata* u mhux *pneumatika*, biex jenfasizza d-dimensjoni gratwita ta' dan id-don (*charisma* = don konkret tal-'grazzja'), aktar milli sempliċiment il-manifestazzjoni spiritwali tiegħu.

46. Fuq dan il-punt, ara John Murray, *The Epistle to the Romans*. The New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1968), 121-122. Ara wkoll, Daniel J. Harrington, *The Church according to the New Testament: What the Wisdom and Witness of Early Christianity Teach us Today* (Chicago: Sheed & Ward, 2001), 57-64.
47. Ara Rum 12:6-8. Dwar din il-lista u l-funzjonijiet differenti ta' dawn il-karizmi, ara Joseph A. Fitzmyer, *Romans*. The Anchor Bible 33 (London: Geoffrey Chapman, 1992), 644-651; James D.G. Dunn, *Romans 9-16*. Word Biblical Commentary 38B (Dallas,Texas: Word, 1988), 725-735; James D.G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle* (Edinburgh: T&T Clark, 1998), 533-598.
48. Ara Rum 12:9.
49. Ara 1 Kor 12:4-11. Barra Spirtu wieħed, Mulej wieħed, u Alla wieħed, Pawlu jżid il-prinċipju ta' "għall-ġid ta' kulħadd" (v.7), dak li llum ngħidulu "common good," imma li sa minn żmien Pawlu kien meqjus bħala l-pedament ta' karizma jew għall-individwu jew inkella għall-komunità.
50. Ara 1 Kor 12:7-10. 28.
51. Ara 1 Kor 12:7-9.
52. Ara 1 Kor 12:9-10.
53. Ara 1 Kor 12:10.
54. 1 Kor 12:4-6.
55. 1 Kor 12:11.
56. Ara 1 Kor 12:12-26.
57. Bla dubju ta' xejn, Pawlu kellu apprezzament kbir lejn il-profezija, li hija l-unika karizma msemmija fit-tliet listi ta' karizmi li jsemmi (Rum 12:4-8; 1 Kor 12:8-10; 1 Kor 12:28-31). Ara wkoll, 1 Tess 5:20 u 1 Kor 14:24-25. Għalkemm Pawlu qatt ma jsejjaħ lilu nnifsu "profeta" jidher li hu kien iqis lilu nnifsu f'din il-linja, hekk kif jirreferi wkoll għall-viżjonijiet tiegħu (ara 2 Kor 12:1-10) u l-attività profetika tiegħu (ara 1 Kor 13:2; 14:6). Il-kwestjoni kruċjali hija jekk Pawlu kienx iqis il-profezija bħala karizma mogħtija lil xi persuni għal xi okkażjonijiet jew inkella jekk kienx iqis "il-profeti" bħala grupp ta' persuni li kienu jappartjenu lil xi livell ta' tmexxija tal-Knisja lokali. Skont W. Witherington, *Women in the Earliest*

Churches. Society of New Testament Studies 59 (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 94-95, pereżempju, Pawlu juża l-kelma "profeta" sabiex jiddeskrivi dak li persuna kienet tagħmel, u mhux biex jindika xi uffiċċju fil-Knisja.

58. 1 Kor 12:28-29.
59. Ara 1 Kor 13.
60. Ara 1 Kor 13:2.
61. Ara 1 Kor 13:2b.
62. Ara 1 Kor 13:3.
63. Bosta studjużi jippreżentaw argumenti li bihom juru li din l-Ittra mhijiex miktuba minn San Pawl. Ara E. Best, *Ephesians*. International Critical Commentary (London: T&T Clark, 1998), 6-39; Rudolf Schnackenburg, *The Epistle to the Ephesians. A Commentary* (Edinburgh: T&T Clark, 1991), 24-29.
64. Efes 4:4.
65. Efes 4:7.
66. Efes 4:11.
67. Efes 4:12-13.
68. 1 Tess 5:12-13. Dwar it-tifsira ta' dawn it-termini f'1 Tessalonikin, ara Erkki Koskenniemi, "The Religious Authorities in the *Corpus Paulinum*," in *Institutions of the Emerging Church*. Library of New Testament Studies 305, eds. Sven-Olav back and Eerkki Koskenniemi (London-New York: T&T Clark, 2019), 42-43.
69. 1 Tess 5:14.
70. 1 Tess 5:15.
71. 1 Tess 5:16-18.
72. 1 Tess 5:19.
73. 1 Tess 5:20-21.
74. Ara l-argumenti f'I. Howard Marshall, *The Pastoral Epistles*. International Critical Commentary (London: T&T Clark, 1999), 57-91.
75. Ara 1 Tim 1:3-10; 4:1-10; 6:3-6; 2 Tim 2:16-18.
76. Ara 1 Tim 1:10; 2 Tim 4:3; Titus 1:9.
77. Ara 1 Tim 6:3; 2 Tim 1:13.
78. Ara 1 Tim 6:20; 2 Tim 1:14.
79. Ara 1 Tim 1:15; 2 Tim 2:11-13; Titus 3:8.
80. Ara 1 Tim 1:4-6.
81. Ara 1 Tim 3:1-7.
82. Ara 1 Tim 5:17. Fl-istess Ittri Pastorali nsibu mill-ġdid istruzzjonijiet

li jixxiebhu. Ara Titu 1:5 fejn hemm dawk li kważi jirċievu t-titlu ta' "isqfijiet" fil-v.7 jew li huma msejħa "presbiteri" fil-v.5. Minbarra l-Ittri Pastorali, fin-narrattiva tal-Atti tal-Appostli, Pawlu jitkellem minn grupp ta' mexxejja fil-belt ta' Efesu li jsejħilhom "Isqfijiet" (Atti 20:28) meta ftit qabel, huwa kien sejħilhom "Presbiteri" (Atti 20:17). Fl-Ittri ta' San Pawl, imbagħad, eżattament fil-bidu tal-Ittra lil Filippin, Pawlu jsellem lil "Isqfijiet u djakni" tal-Knisja (Fil 1:1). Ara C.K. Barrett, "Paul's Address to the Ephesian Elders," in *God's Christ and His People,* eds. J. Jervell and W.A. Meeks (Oslo: Universitetsforlaget, 1977), 107-121. Ara wkoll, G.W. Hawthorne, *Philippians.* Word Biblical Commentary 43 (Waco: World, 1983), 1-13.

83. 1 Tim 5:17. Ara wkoll, 1 Tim 3:5. Fuq dan il-punt, ara William D. Mounce, *Pastoral Epistles.* Word Biblical Commentary 46 (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2000), 306-307.

84. Dwar il-viżjoni ta' San Injazju minn Antijokja għall-ġerarkija tal-Knisja ara, James Carleton Paget, "The Vision of the Church in the Apostolic Fathers," in *A Vision for the Church: Studies in Early Christian Ecclesiology,* eds., Markus Bockmuehl and Michael B. Thompson (Edinburgh: T&T Clark, 1997), 195-198; Daniel J. Harrington, *The Church according to the New Testament: What the Wisdom and Witness of Early Christianity Teach us Today* (Chicago: Sheed & Ward, 2001), 162-165.

85. Ara 1 Tim 3:8-13. Dwar dan, ara William D. Mounce, *Pastoral Epistles.* Word Biblical Commentary 46 (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2000), 193-212.

86. Fil-każ ta' Mattija li ġie magħżul mill-Appostli biex jimla l-post battal ta' Ġuda l-iskarjota, l-Atti tal-Appostli ma jsemmix il-ġest tat-tqegħid tal-idejn (ara Atti 1:26), għalkemm fil-każ ta' Ħananija naqraw li dan qiegħed idejh fuq Pawlu qabel ma għammdu (ara Atti 9:17).

87. Bħalma hu suġġerit f'Atti 6:6.

88. Bħalma jidher li hu t-tifsira f'Atti 13:3. Anke fl-Atti nsibu dan l-istess rit tat-tqegħid tal-idejn b'tifsira li mhijiex dik li fuqha qegħdin nitkellmu, imma speċi ta' "akkumpanjament" li jiddistingwi l-magħmudija ta' Ġwanni minn dik ta' Ġesù. Ara Atti 8:17; 19:4-6; ara wkoll 28:8.

89. 2 Tim 1:6.

90. 1 Tim 4:14. Jidher li dan ir-rit kellu jitkompla hekk kif Titu huwa mitlub: "biex [t]aħtar presbiteri f'kull belt, skont ma ordnajtlek." Anke jekk hawn it-tqegħid tal-idejn mhuwiex imsemmi b'mod espliċitu, jidher li fid-dawl ta' 1 Tim 5:22 din il-ħaġa hija impliċita: "Tkunx ħafif biex tqiegħed idejk fuq

dak li jkun." It-tqegħid tal-idejn hawn qed jesprimi mod tat-trażmissjoni tal-karizma għal min hu magħżul sabiex imexxi fil-komunità ekkleżjali.

91 Dwar dan, ara Martin Micallef, "Il-Karatteristiċi tal-komunità Nisranija ewlenija fl-Atti tal-Apposti," *Knisja 2000*, n.60 (April-Ġunju 2002): 5-31.

92 Atti 2:44.

93 Ara Fil 2:6-11.

94 Ara Fil 2:4.